

Date: 17th September-2025

PSIXODIAGNOSTIK METODIKALARDAN FOYDALANUVCHILAR VA ISHLAB CHIQUVCHILAR UCHUN TALABLAR

Sharapova Dildora Baxtiyarovna

ISFT instituti "Psixologiya va pedagogika" kafedrası katta o'qituvchisi,
Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Xusan Fayziyev

ISFT instituti, 23-PSA-03

Annotatsiya. Mazkur maqolada psixodiagnostik metodikalardan foydalanish va ularni ishlab chiqishda amal qilinishi zarur bo'lgan talablar keng qamrovli tahlil qilinadi. Psixodiagnostika jarayonida ishonchlilik, validlik, obyektivlik va etik me'yorlarga qat'iy rioya etish muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, metodikalarni ishlab chiquvchilar tomonidan ilmiy asoslanganlik, milliy mentalitet, yosh va madaniy xususiyatlar inobatga olinishi zarurligi ta'kidlanadi. Foydalanuvchilardan esa metodikalarni qo'llashda professional tayyorgarlik, natijalarni to'g'ri talqin qilish va mas'uliyat talab qilinadi. Maqolada xalqaro standartlar (APA, EFPA) tajribasi, psixodiagnostikaning zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unligi hamda uning ta'lim, tibbiyot va ishlab chiqarish sohasidagi amaliy ahamiyati yoritiladi. Ushbu tadqiqot natijalari psixologik xizmatlarning samaradorligini oshirishga, diagnostik jarayonlarning ilmiy va etik asoslarda tashkil etilishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Psixodiagnostika, metodika, foydalanuvchi, ishlab chiquvchi, psixologik diagnostika, ishonchlilik, validlik, obyektivlik, etik me'yorlar, ilmiy asoslanganlik, standartlashtirish, adaptatsiya, xalqaro standartlar, maxfiylik, axborot texnologiyalari.

Psixologiya fani inson ruhiyatini, uning ichki jarayonlarini va tashqi muhit bilan o'zaro ta'sirini chuqur o'rganadigan sohaga kiradi. Ushbu jarayonni samarali olib borishda psixodiagnostika alohida ahamiyat kasb etadi (Ananiev, 2001). Insonning individual xususiyatlari, qobiliyatlari, intellektual darajasi, emotsional kechinmalari, temperament va xarakter jihatlarini o'rganish diagnostikasiz imkonsizdir. Psixodiagnostika – bu psixologik metodlar, testlar, so'rovnomalar va kuzatuvlar orqali shaxsning individual xususiyatlarini aniqlash, baholash va tahlil qilish jarayonidir (Anastasi & Urbina, 2010).

Psixodiagnostik metodikalar ilmiy tadqiqotlar bilan bir qatorda ta'lim, tibbiyot, ishlab chiqarish, sport, harbiy xizmat va boshqa ko'plab sohalarda qo'llaniladi. Shu sababli ularni ishlab chiquvchilar va foydalanuvchilarga qat'iy talablar qo'yiladi. Noto'g'ri ishlab chiqilgan yoki noto'g'ri qo'llanilgan metodika inson hayoti, taqdiri va ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin (Kaplan & Saccuzzo, 2018).

Psixodiagnostik metodikalarni ishlab chiquvchilarga qo'yiladigan talablar:

1. **Nazariy asoslanganlik** – metodika psixologik nazariyalarga tayangan bo'lishi lozim.
2. **Aniqlik** – o'lchanayotgan psixik xususiyatlar aniq belgilanishi zarur.

Date: 17th September-2025

3. **Validlik** – metodika qo'yilgan maqsadni aniq o'lchashi kerak.
4. **Ishonchlilik** – takroriy qo'llashda o'xshash natija berishi zarur.
5. **Amaliy qulaylik** – metodika murakkab bo'lmasligi kerak.
6. **Etik talablar** – inson sha'ni va huquqlariga zid bo'lmasligi lozim.
7. **Standartlashtirish** – qo'llash sharoitlari va natijalarni hisoblash usullari

yagona shaklda bo'lishi zarur.

Foydalanuvchilarga qo'yiladigan talablar.

- **Professional tayyorgarlik.** Psixolog metodikani qo'llashdan oldin uni nazariy jihatdan chuqur o'rganishi zarur. Har bir testning maqsadi, tuzilishi, qo'llash shartlari, cheklovlari haqida batafsil bilishi kerak.

- **Texnik ko'nikma.** Metodikani to'g'ri o'tkaza olish, savollarni aniq o'qish, ko'rsatmalarni noto'g'ri talqin qilmaslik psixologdan yuqori darajadagi texnik malakani talab qiladi.

- **Natijalarni tahlil qilish mahorati.** Faqat test ballarini hisoblash bilan cheklanib qolmasdan, natijalarni chuqur psixologik tahlil qila olish zarur. Shaxsning umumiy portretini chiqarish, turli ko'rsatkichlarni bir-biri bilan bog'lash foydalanuvchining vazifasidir.

- **Etik tamoyillarga amal qilish.** Diagnostika jarayonida tekshiruvchini kamsitish, majburlash yoki ruhiy bosim o'tkazish mutlaqo mumkin emas. Natijalar maxfiy saqlanishi shart.

- **Diagnostika chegaralarini bilish.** Har bir metodika ma'lum bir xususiyatni aniqlashga mo'ljallangan. Psixolog test natijalariga haddan ortiq keng ma'no bermasligi kerak. Masalan, birgina qobiliyat testi asosida butun shaxsiyatga xulosa chiqarib bo'lmaydi.

- **Tajribani hisobga olish.** Har bir diagnostik jarayon individual bo'lib, insonning yoshi, madaniyati, tili, ijtimoiy sharoiti natijaga ta'sir qilishi mumkin. Foydalanuvchi bu omillarni hisobga olishi lozim.

Bu tamoyillarga rioya qilish diagnostikaning ishonchliligini va samaradorligini ta'minlaydi (Bratus, 2014).

Psixodiagnostik metodikalarda etik masalalar.

Etik masalalar diagnostika jarayonida markaziy o'rin tutadi. Maxfiylik, shaxsning roziligi, sha'nini hurmat qilish, natijalarni ehtiyotkorlik bilan talqin qilish va maxsus guruhlar bilan ishlashda alohida yondashuv talab etiladi (APA, 2017).

Psixologik diagnostika inson shaxsiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan jarayon bo'lgani sababli, bunda axloqiy tamoyillarni hisobga olish juda muhimdir. Psixologning har bir qadami inson sha'ni va huquqlarini hurmat qilishga asoslanishi kerak. Shuning uchun metodika ishlab chiquvchilar ham, foydalanuvchilar ham quyidagi etik tamoyillarga qat'iy amal qilishlari lozim:

1. **Maxfiylik.** Psixodiagnostik natijalar faqat tegishli mutaxassislar va tekshirilayotgan shaxsning o'zi uchun ochiq bo'lishi mumkin. Ularni ruxsatsiz tarqatish, uchinchi shaxslarga berish axloqiy jihatdan ham, qonuniy jihatdan ham xatodir.

Date: 17th September-2025

2. **Rozilik asosida diagnostika.** Har qanday psixodiagnostik jarayon faqat shaxsning roziligi bilan amalga oshiriladi. Agar odam test topshirishni xohlamasa, uni majbur qilish mumkin emas.

3. **Shaxs sha'nini hurmat qilish.** Test savollari yoki metodika mazmuni shaxsni kamsituvchi, noqulay holatga soluvchi yoki diskriminatsiyaga olib keluvchi mazmunga ega bo'lmashligi shart.

4. **Natijalarni ehtiyotkorlik bilan talqin qilish.** Psixolog natijalarni tekshirilayotgan shaxsga tushunarli, ammo unga zarar yetkazmaydigan shaklda tushuntirishi kerak. Masalan, shaxsda salbiy xususiyat aniqlansa ham, bu keskin tarzda emas, balki rivojlanish imkoniyatlari bilan birga ko'rsatilishi lozim.

5. **Bolalar va maxsus guruhlar bilan ishlash.** Yosh bolalar, nogironligi bo'lgan shaxslar yoki ruhiy muammolarga ega insonlar bilan diagnostika o'tkazishda yanada ehtiyotkor bo'lish talab etiladi.

Etik masalalarni hisobga olmagan holda o'tkazilgan diagnostika inson ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, uning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytirishi va hatto psixologik travma keltirib chiqarishi mumkin.

Diagnostik metodikalar ishonchliligi va validligi.

Metodikalar keng qamrovli statistik sinovlardan o'tkazilishi, turli yosh guruhlari va ijtimoiy qatlamlarda tekshirilishi lozim. Bu jarayon metodikaning ilmiy dalillar bilan tasdiqlanishini ta'minlaydi (Spielberger, 1983).

Psixodiagnostika va axborot texnologiyalari.

Zamonaviy texnologiyalar diagnostika jarayonini yengillashtirmoqda: onlayn testlar, mobil ilovalar va sun'iy intellekt asosidagi vositalar paydo bo'lmoqda. Biroq natijalarning maxfiyligi va mutaxassis ishtirokisiz noto'g'ri talqin qilish kabi muammolar mavjud. Shu bois raqamli vositalar faqat professional nazorat ostida qo'llanishi lozim.

An'anaviy qog'oz shaklidagi testlar asta-sekin elektron testlar, onlayn diagnostik platformalar va mobil ilovalar bilan almashtirilmoqda.

Bunday metodikalarning afzalliklari:

- Tezkorlik – test natijalari avtomatik hisoblanadi.
- Qulaylik – foydalanuvchi uydan chiqmasdan ham diagnostika o'tkazishi mumkin.
- Moslashuvchanlik – savollar shaxs javoblariga qarab avtomatik ravishda moslashtiriladi.

Ammo bu jarayonda ham xavfli jihatlar mavjud. Onlayn testlarning maxfiyligi, natijalarni noto'g'ri talqin qilish, mutaxassis ishtirokisiz xulosa chiqarish kabi muammolar paydo bo'lmoqda. Shuning uchun axborot texnologiyalariga asoslangan diagnostik vositalar ham professional psixolog nazorati ostida qo'llanilishi zarur.

Xalqaro tajriba. APA (2017), EFPA hamda Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO, 2019) tomonidan ishlab chiqilgan standartlar diagnostika jarayonini tartibga solib, psixologlarning mas'uliyatini belgilab beradi. Ushbu yondashuv O'zbekistonda ham bosqichma-bosqich tatbiq etilmoqda.

Date: 17th September-2025

Xulosa. Psixodiagnostik metodikalar zamonaviy psixologiyaning ajralmas bo‘lagi bo‘lib, ularni ishlab chiquvchilar va foydalanuvchilarga qo‘yiladigan talablar inson ruhiy salomatligini himoya qilish, shaxsning rivojlanishiga ko‘maklashish va psixologik xizmatlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan. Ilmiy asoslanganlik, ishonchlilik, validlik, etik me‘yorlar va xalqaro standartlarga moslik psixodiagnostikaning asosiy tamoyillari hisoblanadi. Kelajakda texnologiyalar rivojlanishi bilan diagnostik vositalar takomillashadi, biroq inson sha‘ni va huquqlarini hurmat qilish prinsipi doimo markazda qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ananiev, B. G. (2001). Psixodiagnostika asoslari. Moskva: Pedagogika.
2. Anastasi, A., & Urbina, S. (2010). Psychological Testing. New Jersey: Pearson Education.
3. Bratus, B. S. (2014). Psixologik diagnostika va uning metodlari. Moskva: Akademiya.
4. Kaplan, R. M., & Saccuzzo, D. P. (2018). Psychological Testing: Principles, Applications, and Issues. Belmont: Cengage Learning.
5. Spielberger, C. D. (1983). Manual for the State-Trait Anxiety Inventory (STAI). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
6. American Psychological Association (APA). (2017). Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct. Washington, DC: APA.
7. World Health Organization (WHO). (2019). International Classification of Diseases, 11th Revision (ICD-11). Geneva: WHO.
8. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5). Washington, DC: APA.
9. Karimova, V. M. (2020). Amaliy psixodiagnostika. Toshkent: Fan va texnologiya.
10. Shoumarov, R. A. (2018). Psixologiyada tadqiqot metodlari. Toshkent: O‘zMU nashriyoti.